

Date: 29th April-2025

**9-SINF O'QUVCHILARINING KASB TANLASHDAGI O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

Abdirazaxova Mexriban Akimbayevna

Nukus shahri I.Yusupov nomidagi ijod maktabining tarbiyachi-pedagogi

Bekbaulieva Rayxan Orazali qizi

Nukus shahri I.Yusupov nomidagi ijod maktabining 9-sinf o'quvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada 9-sinf o'quvchilarining kasb tanlashdagi psixologik-pedagogik xususiyatlari, ularning yoshga doir rivojlanish bosqichlari va kasbiy yo'nalishlarni ongli tanlash jarayonidagi muhim omillar tahlil qilinadi. Maktab pedagog-tarbiyachilarining kasbga yo'naltirishdagi o'rni, ularga qo'yiladigan metodik va tarbiyaviy talablar, shuningdek, ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikning samaradorligi yoritilgan. Maqolada zamonaviy kasb-hunar yo'nalishlari, mehnat bozori talablari va o'quvchilarni real imkoniyatlar asosida yo'naltirish mexanizmlariga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, o'quvchilar bilan ishlashda individual yondashuvning afzalliklari, kasbiy testlar va amaliy mashg'ulotlar orqali yo'naltirishning dolzarb jihatlarini ochib berilgan.

Kalit so'zlar: 9-sinf o'quvchilari, kasb tanlash, kasbga yo'naltirish, pedagog-tarbiyachi, psixologik xususiyatlar, mehnat bozori, ota-onalar hamkorligi, shaxsiy rivojlanish, kasbiy testlar, individual yondashuv.

Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimining asosiy vazifasi — bilim, ko'nikma va malaka berish bilan birga, har bir o'quvchini o'zining individual qobiliyatlari, intilishlari va shaxsiy ehtiyojlariga mos ravishda hayotda to'g'ri yo'l tanlashga yo'naltirishdan iboratdir. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim tizimida 9-sinf bosqichi o'quvchilar uchun muhim burilish nuqtasidir. Chunki bu davrda o'quvchi nafaqat o'zining qiziqish doirasini anglab yetadi, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatiga doir dastlabki qarorlarni ham shakllantira boshlaydi.

Mazkur bosqichda o'quvchilar ilk bor tanlov qarshisida turadilar: o'qishni litsey yoki politexnikumda davom ettirishmi yoki umumta'lim maktabini davom ettirishmi — bularning barchasi jiddiy va puxta o'ylangan yondashuvni talab etadi. Biroq bu yoshdagi o'smirlar hali hayotiy tajriba, kasblar haqida chuqur bilimga ega bo'lmaganliklari sababli, ko'pincha noto'g'ri yoki tasodifiy tanlov qilishlari mumkin. Bu esa kelajakda ularning kasbiy rivojlanishiga, ijtimoiy moslashuviga va hayotdan qoniqish darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shunday sharoitda pedagog-tarbiyachilarning vazifasi faqat ma'rifiy va tarbiyaviy ishlar bilan cheklanib qolmaydi. Ular o'quvchilarni kasbga yo'naltirish, kasbiy qiziqish va moyilliklarni aniqlash, oilaviy va shaxsiy omillarni inobatga olgan holda yo'l-yo'riq ko'rsatish kabi mas'uliyatli ishlarni ham bajaradilar. Pedagoglar o'quvchining shaxsiy imkoniyatlari, salohiyati va ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda kasbiy tanlovga

Date: 29th April-2025

yo'naltirish orqali nafaqat bir insonning kelajagiga, balki butun jamiyat taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatadilar.

Ayni paytda respublikamizda yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish, ularga zamonaviy kasblar haqida ma'lumot berish, amaliyot bilan tanishtirish borasida bir qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Xususan, Prezident qarorlari va hukumat tashabbuslari orqali umumta'lim maktablari negizida kasbga yo'naltirish markazlari, kasbiy diagnostika testlari va amaliy mashg'ulotlar yo'lga qo'yilmoqda. Bu esa pedagog-tarbiyachilar zimmasiga yanada dolzarb va mas'uliyatli vazifalarni yuklaydi.

9-sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari. 9-sinf o'quvchilari o'smirlik davrining o'rtacha bosqichida bo'lib, bu davrda shaxsiylik shakllanishi, mustaqil fikr yuritish, atrofdagi voqelikni tahlil qilishga bo'lgan qiziqish kuchayadi. O'quvchilar o'zlarining jamiyatdagi o'rni haqida fikr yurita boshlaydilar, kelajakda qanday shaxs bo'lishlari, qaysi sohada faoliyat yuritishlari kerakligi borasida savollarga javob izlaydilar. Bu holat ularda kasb tanlashga bo'lgan ehtiyojning shakllanishi va rivojlanishiga olib keladi.

Psixologik jihatdan qaralganda, o'smirlar o'z-o'ziga baho berish, boshqalar bilan taqqoslash, mustaqil bo'lish istagi, o'z fikrini isbotlashga intilish kabi xususiyatlarga ega bo'ladi. Bu davrda ularning kasb tanlash qaroriga atrof-muhit — do'stlar, oila a'zolari, ommaviy axborot vositalari, shuningdek, maktabdagi pedagoglarning ta'siri juda katta bo'ladi.

Kasb tanlashga ta'sir etuvchi omillar. Kasb tanlash jarayoni ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi. Quyida ularning asosiy turlari keltirilgan:

a) Shaxsiy omillar: Har bir o'quvchining tabiiy moyilligi, qobiliyati, kasbga bo'lgan qiziqishi uning kelajakdagi kasbiy yo'nalishini belgilaydi. Masalan, tasviriy san'atga qiziqqan o'quvchi dizayn yoki arxitektura yo'nalishlariga moyil bo'lishi mumkin. Bu omillarni erta aniqlash va to'g'ri yo'naltirish juda muhim.

b) Oila va tarbiya: Ota-onalarning farzandga nisbatan kutgan umidlari, ularning o'z kasblariga bo'lgan munosabati, oilaning iqtisodiy ahvoli va madaniy saviyasi ham kasb tanlash jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ba'zi hollarda ota-onalar o'z orzularini farzand orqali amalga oshirishga harakat qilib, ularning asl istaklarini e'tiborga olishmaydi. Bu esa o'quvchining motivatsiyasi pasayishiga olib keladi.

c) Jamiyat va ijtimoiy omillar: Zamonaviy texnologiyalar, mehnat bozoridagi talab, ommaviy axborot vositalari va kasb egalarining ijtimoiy mavqei o'quvchilarning kasb tanlashiga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, IT sohasining ommalashuvi bilan ko'plab o'quvchilar dasturchilik, dizaynerlik yoki sun'iy intellekt sohalariga qiziqish bildirayotganlari kuzatiladi.

d) Ta'lim muassasasining roli: Maktablar kasbga yo'naltirish bo'yicha tizimli faoliyat yuritisa, o'quvchilarning tanlovi ongli va asosli bo'ladi. Afsuski, ba'zi hollarda bu yo'nalishda ishlovchi mutaxassislar va metodik materiallar yetishmasligi sababli, jarayon formallikka aylanib qoladi.

Date: 29th April-2025

Pedagog-tarbiyachilarning kasbga yo'naltirishdagi o'rni. Pedagog-tarbiyachilar 9-sinf o'quvchilari bilan ishlashda quyidagi asosiy yo'nalishlarda faoliyat olib borishlari lozim:

Diagnostik faoliyat: O'quvchilarning psixologik holati, qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash uchun kasbiy yo'naltirish testlari, so'rovnomalar, suhbatlar o'tkazish.

Ma'lumot berish: Kasblar haqida batafsil, zamonaviy, ishonchli ma'lumotlar taqdim etish; kasb egalarini maktabga taklif qilish, video va hujjatli filmlar namoyish etish.

Rag'batlantirish: O'quvchilarning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun to'garaklar, tanlovlar, amaliy mashg'ulotlar tashkil etish.

Hamkorlik: Ota-onalar bilan muloqotni yo'lga qo'yish, ular ishtirokida kasbga yo'naltirish suhbatlarini o'tkazish, oilaviy maslahatlar orqali o'quvchilarning tanlovini mustahkamlash.

Kasbga yo'naltirish faoliyatini takomillashtirish yo'llari quyidagilardan iborat bo'ladi:

- Maktablarda kasbga yo'naltirish bo'yicha alohida darslar yoki mashg'ulotlar tashkil etish.
- Kasbiy ma'lumot beruvchi zamonaviy texnologiyalar (interaktiv platformalar, mobil ilovalar)dan foydalanish.
- Texnikumlar bilan hamkorlikda ochiq eshiklar kunlarini o'tkazish.
- O'quvchilarning mehnat ta'limi darslarida real kasb faoliyatini sinab ko'rish imkonini berish.

Kasb tanlash — har bir inson hayotidagi eng muhim va taqdiriy qaror hisoblanadi. Ayniqsa, bu jarayon 9-sinf o'quvchilari uchun alohida ahamiyatga ega bo'lib, ularning kelajakdagi ta'lim yo'nalishi, mehnat faoliyati, ijtimoiy muhitga moslashuvi va shaxsiy rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. O'quvchilar bu bosqichda hali o'z kuchli va zaif tomonlarini to'liq anglab yetmagan, hayotiy tajribalari yetarlicha shakllanmagan bo'lganlari sababli, ular kasb tanlashda tashqi omillarga nisbatan ta'sirchan bo'lishadi. Shu sababli, ushbu davrda o'quvchilarga to'g'ri yo'nalish berish, ularni hayotga tayyorlash muhim pedagogik vazifa sanaladi.

Maktab pedagog-tarbiyachilari o'quvchilarning kasbiy yo'nalishini shakllantirishda asosiy tayanch figuraga aylanadi. Ular nafaqat bilim beruvchilar, balki yo'lboshchilar, maslahatchilar va ruhiy ko'mak beruvchilar sifatida o'quvchilarning qiziqishlarini aniqlab, ularni real imkoniyatlar bilan uyg'unlashtirishlari zarur. Bu esa tizimli, rejalashtirilgan va individual yondashuvni talab etadi.

Shuningdek, kasbga yo'naltirish ishlarida ota-onalar, psixologlar, texnikumlar hamda mahalliy jamoatchilik vakillari bilan hamkorlik qilish yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Bu hamkorlik orqali o'quvchilarga kasblar haqida keng qamrovli, real va tushunarli ma'lumot beriladi, ularning qiziqishlari amaliy ko'rinishga ega bo'ladi.

Date: 29th April-2025

Yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalardan kelib chiqib, quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

Maktabda kasbga yo'naltirish bo'yicha alohida tizim joriy etilishi lozim. Bu tizimda o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, oilaviy sharoiti, mehnat bozoridagi real talablar hisobga olingan bo'lishi kerak.

O'quvchilar bilan individual ishlash — kasbiy testlar, intervyular, qiziqishlar xaritasini tuzish orqali ularning imkoniyatlarini aniqlashda samarali vositadir.

Zamonaviy kasblar va ularning istiqbollari haqida to'liq ma'lumot berilishi — o'quvchining xabardorligi oshishi, kasbni ongli tanlashiga yordam beradi.

Ota-onalar bilan doimiy muloqot va maslahat ishlari olib borilishi — ularning farzand tanloviga ongli yondashuvini shakllantiradi.

Kasbga yo'naltirish ishlarida interaktiv usullardan foydalanish (treninglar, amaliyotlar, virtual ekskursiyalar) orqali o'quvchilarning ishtiroki va qiziqishi ortadi.

Xulosa qilib aytganda, 9-sinf o'quvchilarining kasb tanlashiga oid faoliyatni samarali tashkil etish orqali nafaqat alohida bir shaxs, balki butun jamiyat istiqboliga xizmat qilinadi. Shu bois pedagog-tarbiyachilar bu borada o'z bilim va salohiyatlarini doimiy ravishda oshirib borishlari, har bir o'quvchining kasbiy kelajagiga mas'uliyat bilan yondashishlari zamon talabi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova Z.M. *Pedagogik psixologiya*. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 296 b.
2. Qodirov N., Abduqodirov A. *Kasb tanlash psixologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2020. – 204 b.
3. Saidahmedov N. *Kasb-hunar ta'limining zamonaviy muammolari*. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019. – 180 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarori, 2020-yil 6-noyabr. "Kasb-hunar ta'limi tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".
5. Raxmatullaeva N.A. *O'smirlar psixologiyasi va tarbiyasi*. – Toshkent: Mehnat, 2017. – 250 b.
6. Jo'raeva D.X. *Kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etish metodikasi*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021. – 132 b.
7. Mukhammedov M.Q. *Psixologiyaning nazariy va amaliy asoslari*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016. – 278 b.
8. UNESCO. *Career Guidance: A Handbook for Policy Makers*. – Paris: UNESCO Publishing, 2004.
9. Super D.E. *The Psychology of Careers*. – New York: Harper & Row, 1957.
10. Gottfredson L.S. *Circumscription and Compromise: A Developmental Theory of Occupational Aspirations*. Journal of Counseling Psychology, 1981, №28, pp. 545–579.

